

ספרים

ספר ראשון | ערב שבת פרשת קדושים, כ"ה בניסן תשע"א, 29.04.2011

עורך: שמואל פאוסט | לתגובות וביקורות: faust.mr@gmail.com

אמא אחת

ספרות שואה מלאת אותנטיות וממשות נחשפת בשני הספרים, המספרים את הקשר בין אמהות ובניהן הנאלצים לצאת למסע בריחה מפותל ורב תהפוכות במהלך המלחמה

מאוסף ארכיון יד ושם

היסטוריה אמיתית. נשים וילדיהן בדכאו, 1945

האוהל במעברה החשוכה שטופת הגשם, וכל זאת בלילם הראשון במולדת. הבן הבוגר שואל את אמו: הכול בסדר? והיא עונה לו: "שום דבר לא בסדר". אצל מאיר, באחרית הדבר הנמצאת כבר מחוץ לסיפור, האם העגונה מבעלה עולה לארץ עם בניה וכל אחד ביתמות בונה את עצמו, כאשר אחי המספר, יעקב מאיר, נופל מאש כוחותינו, אש ידידותית במלחמת ששת הימים בגורת ירושלים.

כהכללה, ללא היתפסות לרחמים עצמיים אלא כסגוריה, עדיין כל העם היהודי הוא קרבן שואה, ומעשיו ושיקול דעתו, מנגנוני הרגשי וחרדותיו מוקרני שואה. הישראלים שנוסעים לבקר במסעות החיים יונקים, לכאורה, את כוחם משם ולמעשה את הצידוק לחולשתם. נותרות ההצהרות הרמות וההתרגשויות לצד השיתוק של הקרבן, שידוע כי בסופו של דבר אכן כל הצלה היא זמנית. האם הידועה הזו מחייבת להיקלע למצב של רחמים עצמיים? לא אצל שני הסופרים הללו, שנושא הקורבנות הוא מהם והלאה. כל אחד מהם פיתח מנגנוני הגנה משל עצמו המתאימים לאופיו, לאישיותו ולרקע שלו.

וכל זאת בתקופה שבה השואה מכבר הפכה לספרות כמו ההיסטוריה, ולחומר גלם לניצול פוליטי, אידיאולוגי ודתי. דווקא לכן, לשחזור החוויה הראשונית ולעיבודה האמנותי המוצלח יש ערך כה רב בתקופה מעקרת זאת שבה הספרות כמו השואה איבדה את הזיקה למציאות היסטורית ושקעה בדמיונה כמטפורה למצבים אחרים.

חוקרי ספרות השואה הוותיקים, הנה יעזו, אבגר הולצמן, דן לאור, איריס מילגר ואחרים, מונים כבר אולי דור רביעי לספרות השואה ולמעשה המניין איבד את חשיבותו לאחר שהתנתק מבני הניצולים. שוק הארבעה במאה שקל, היום בטרם השואה החדשה, מניב אין סוף התייחסויות בין 'השרדות' לאח הגדול' והכול הרי 'ריאליטי'. כל אחד יכול לכתוב על השואה או על טהרן או על הירח ללא כל מחויבות או אחריות. היצירות המדוברות מחזירות את הערך להתמודדות אמנותית של ממש. ■

נסיבות חייה להיות בסופו של דבר קרבן הצלתה והצלת המספר העוסק בפולחן האם.

הילדים מהורים את דמות המראה של האם ושל אביהם הנעדר. האם מאוימת גם בגין הבנים הנימולים והיא צריכה להכפיל את אהבתה, בפרט אצל סתו, כדי להתגבר על הנטל המאיים על חייה בכל שנייה. באחד הפרקים המאוחרים אצל סתו, שנקרא "תחרות הפיפי ועיקרי המחילה הנוצרית", המעיד בכותרתו הצינית על הבורלסקה המשתוללת בתוך הזוועה, האם רצה לחטוף את בנה בעיצומה של התחרות כדי שלא תתגלה האמת. האמהות רואות בבנים, הן בדמיון החיצוני והן בתכונות האופי, המשכיכות של האב הנעדר, שהתקווה לשובו מכעבת כל תקופת האימה עד לפיכתח הנורא.

אישיות הילדים מתגבשת בניסיונות הקשים, כשסכנת המוות אורבת בכל שבריר תנועה או מילה שלא במקומה. הסצנות הפועלות ביחד ולחוד על המערכת המשפחתית תורמות לעיצוב הפסיכולוגי העמוק, הרבי-ממדי, ולעיצוב תהליכי התבגרות, תהליכי אינדיווידואציה מתוחכמים וחרפים המנתקים אותם מחבל הטבור ומעמידים אותם על רגליהם להוות משענת לאמם ככל שהם מתבגרים.

מראשית המסע הילדים מסתגלים במהירות הבזק, באינטואיציות חדות, לסיטואציות המחרידות ביותר. כל אחד כפי גילו והבנתו מסגל תכונות של חיה נרדפת, ולומד כיצד לשתוק ולהגן על עצמו ועל אמו. לומד שלא לגלות רגשות כסיטואציות קשות - הס מלדבר על חולשה, התפנקות או גילוי רגשות. האמהות מצידן מתחבלות כיצד להיות בחיים בנקיטת סדרות של תוכניות ופעולות הצלה מזדמנות אשר מצליחות להגשים את יחמות ההצלה שלהן (או של בעליהן במקרה של מאיר).

שני הספרים מסתיימים בתחושה כי כל עם ישראל נמצא בפוסט-טראומה מתמשכת, המעידה כי עדיין לא ברור כלל מי ניצח במלחמה ההיא למרות המולדת. ולפעמים דווקא בגלל יומרת המולדת. על אמו של סתו ועליו, כאשר הוא בן שתיים-עשרה, מתמוטט מוט

הנייטרלית. זאת לאחר שבעלה מורץ נעצר במרסיי ונספה באושוויץ ובזמן המלחמה עקבותיו לא נודעו. הסיכוי לשיבתו הוא, אפוא, התמרץ של האם לכתוב מכתב לבעלה, אביר-בניה.

הספר של מאיר בנוי על מונולוג פנימי המייצג מכתב שהאם, כביכול, כתבה לאב. אולם מהרגע שהאם הבינה שהוא לא יחזור - לא כתבה יותר. "אנחנו מתערטלים באוזני אהובינו כשאנחנו מספרים נוראות שעשו בנו. אני חושבת שכשתשוב אשתוק לעולם [...] אני כותבת כי אינך יכול לשמוע".

המשפחה נלכדת ברכבת לסן קלוד בינואר 1943, אך בעזרת סוכני המחותר הצרפתית ותאוות הממון שלהם מצליחה גברת מאיר להימלט ולהגיע לעיירת הגבול הקרובה לשוויץ. לאחר השתוות בדירת מסתור, היעד של המשפחה הוא לצלוח במסע רגלי את השלגים והקרח במשך הלילות החשוכים של חודש מארס ולהבריח את הגבול לעיירה להיקור שבשוויץ. המסע המפרך הזה הוא בעיניי שיאה של היצירה.

שני הסופרים הם אינטלקטואלים, אנשי ספר ותיקים השולטים בלשונות רבות, אך אינם ידועים כסופרים. אריה סתו, ראש מרכז אריאל למחקרי מדיניות ואסטרטגיה, עורך כתב העת "נתיב", תרגם בשנים האחרונות כ"ד כרכים משירת העולם מלשונות המקור, בצירוף מבואות אקדמיים מרשימים. יצחק מאיר, שגריר מדינת ישראל לשעבר בשוויץ ובבלגיה, הוא מחנך ואיש עט שפרסם כרך מחזות.

הספרים הללו אינם רק זיכרון מעובד ספרותית, ממואר או יומן - כמקובל בספרות התייעוד - אלא יצירות ספרותיות בשלות במיוחד, הראויות לכל שבה, פרי פרספקטיבה ארוכת שנים ופריעת חוב לאם שדמותה מלווה את הסופרים כחידת חייהם וסיבת הניצלותם. הדחף הוא לספר סיפור כהווייתו ולהנציח את האם המיוחדת מתוך רגשי תודה, תדהמה וחרדה, אך יחד עם זאת להאיר את מיוחדותו של הסופר באמצעות האם.

כיום, ישנה חשיבות רבה במיוחד לספרות שואה אותנטית ואמינה, יד ראשונה דוד ראשון. אצל סתו זו בעיקר מחרחת סיפורים. כל פרק הוא סיפור ממוקד בפני עצמו, חרוח מלוטש, יהלום המושחל במחרות המקושרת ברצף הבנויה על שרשרת סיפורי אימה, קצרים, קלאסיים וגרוטסקיים, שבהם ליהוק הדמויות, התזמור, הסיטואציה בתוך העלילה והפואנטה שנמצאת בפרקים רבים מזניקים כל יחידה סיפורית אל זו שאחריה. אצל מאיר הטקסט הוא בעיקר מונולוג פנימי של האם. זה, מהול בזרם תודעה, ארוג בצורת מכתב לאב הנעדר, מכתב שהאב לא יקרא לעולם ובו סבך של אמירות רטוריות הצועקות את קול המספר הנסתר שלפעמים קולעות אל השערה ולפעמים נותרות רטוריות.

בסיפורים ישנו תיהלוד מושכל של סיפור תניכה, כאשר השוני הוא בעיצוב הילדות המוקדמת (סתו) לעומת זו המאוחרת (מאיר). היצירות מבוססות על טיפוח של האמינות הפסיכולוגית המורכבת של יחסי הרצוא ושוב בין הילד לאמו ובין האם לילדה. בדיאלוגים, בתנועות-מחזות, בשאלות תם של הילד אצל סתו ובתשובות סבלניות, בדרך כלל, אצל האם. שני הסופרים גם יודעים לספר היטב את סיפור ההרפתקאות שהמציאות הכתיבה, שיש בו רצף וצורך נשימה לצד השהיות שונות. סיפור מסע בתוך התופת שעיקרו האם המצילה שהפכה עצמה עקב

צהרי יום א' בפארק העירוני

אריה סתו

אריה ניר, תשע"א. 376 עמ'

אישה אחת

יצחק מאיר

ספרית מעריב, תשע"א. 295 עמ'

הלל ויס

השנה יצאו לאור שני ספרי ביכורים בפרחה הדורשים השוואה שיש בה עניין לשוחרי הספרות היפה במיטבה, לאסכולות פסיכולוגיות כמו של מלני קליין וג'וליה קריסטבה העוסקות בנשיות ובאמהות ולחוקרי השואה וספרותה.

במוקד הסיפורים האוטוביוגרפיים פולחן האם על ידי הבן, שכיום הוא בן למעלה משבעים. הספרים מעלים פרשות אמהות וילדים הנתונים במסע בריחה והיחלצות מתמשך ורב תהפוכות במהלך תקופת השואה. הספר האחד הוא ספרו של אריה סתו "צהרי יום א' בפארק העירוני" והספר השני הוא פרי עטו של יצחק מאיר, "אישה אחת", שכבר זכה לשבחי הביקורת. בספרו של סתו הגיבורה היא אם לילד בן ארבע, מרי טולר, בת עשרים ושתיים מהעיר רובנו שבגליציה, שבעלה מונייה, מתאגרף ממכבי, גויס לצבא האדום והותיר אותה עם בנם הקטן בן הארבע, ליבר. ב"אישה אחת" של יצחק מאיר הגיבורה היא אם בחודש השישי להריונה, רוזי מאיר, הנמלטת עם שני בניה, ארודי-יצחק בן השמונה וג'קיי-עקב בן השש, כדי לגנוב את הגבול מצרפת הכבושה לשוויץ